

ได้ไปแลกเปลี่ยนกับกลุ่มอื่นๆ ดังคำกล่าวที่ว่า พริกบ้านเหนือ เกือบบ้านใต้ ชุมชนยังมีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ ดันพันธุ์ของพืชชนิดต่างๆ และความรู้เทคนิค วิธีการในการผลิตที่รูปแบบต่างกันของคนในแต่ละกลุ่ม การแลกเปลี่ยนแบ่งปันภายในชุมชน เป็นภูมิปัญญาในการถนอมอาหารที่ไม่มีวันหมด เพราะการแลกเปลี่ยนแบ่งปันเป็นการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนให้มีความยั่งยืน และเป็นมรดกตกทอดไปสู่รุ่นลูกรุ่นหลาน

2.2.2 การจัดการแรงงานภายในชุมชน ในชุมชนมีภูมิปัญญาเรื่องของการจัดการแรงงาน ในรูปแบบต่างๆ ดังนี้ 1) ฐานระบบความสัมพันธ์ของเครือญาติ ความสัมพันธ์สายตระกูล หรือความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องที่วางอยู่บนพื้นฐานของความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์โดยพลัดกันเป็นผู้ให้และผู้รับ ได้ถูกนำมาจัดการในรูปแบบของการช่วยเหลือกันเรื่องแรงงานภายในชุมชน ทั้งเรื่องการผลิตทางการเกษตร งานบุญประเพณีต่างๆ ที่กลุ่มคนจะมีการช่วยเหลือกัน มีการอาศัยไหว้วานกันในการทำไร่ทำนา การลงแรงช่วยเหลือกันภายในภาคการเกษตรแล้ว ยังนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอดภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เพราะการรวมกลุ่มกันภายในเครือญาติจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันในรูปแบบต่างๆ เช่น การบอกกล่าว การซักถาม การทดลองปฏิบัติร่วมกัน 2) ฐานระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มและเพื่อนบ้าน เป็นการรวมตัวจากคนที่มีความต้องการแก้ปัญหาเดียวกัน ชาวบ้านมีความต้องการที่จะฟื้นฟูระบบการพึ่งพาตนเองทางการเกษตรให้กลับคืนมาเหมือนเดิม โดยอาศัยกลุ่มปู่ยู่ชีวิตภาพเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง เป็นการทำกิจกรรมที่ช่วยเหลือและลงแรงกันทำปุ๋ย โดยไม่มีการคิดค่าตอบแทนเป็นค่าจ้าง หรือค่าแรง และใครมีอาหารอะไรก็จะนำมาแบ่งปันกันด้วยกัน

2.3 ภูมิปัญญาการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ แบ่งความเชื่อของชุมชนออกเป็น 2 ประเภท คือ ความเชื่อหลักเกี่ยวกับพุทธศาสนา และความเชื่อรอง เกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ เชื่อในเรื่องผี สิ่งลี้ลับที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

2.3.1 ความเชื่อทางพุทธศาสนา มีพิธีกรรมเป็นส่วนประกอบของศาสนา ซึ่งชาวบ้านเชื่อในเรื่องของเวรกรรม บาป บุญ คุณ โทษ และเชื่อว่าชาติภพหน้ามีอยู่จริง จึงเกิดพิธีกรรมต่างๆ ขึ้น ซึ่งความคิด ความเชื่อมีลักษณะเป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้ ส่วนพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ทำให้ความเชื่อเป็นรูปธรรมมากขึ้น มีศูนย์รวมทางด้านจิตใจอยู่ที่ หลวงพ่อคำเขียน

เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีกิจกรรมดังนี้ การประชุมที่มิจัยการพัฒนาศักยภาพที่มิจัย การจัดเวทีชี้แจงกับชุมชนทำให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในแก้ปัญหามากขึ้น การเก็บข้อมูลชุมชนแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยและที่มิจัยได้ใช้กระบวนการเก็บข้อมูลร่วมกับชุมชน เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงและหาสาเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหา และการค้นหาภูมิปัญญาภายในชุมชน ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมภายในชุมชน เพื่อระดมและแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกับที่มิจัยเพื่อให้เห็นเหตุ ปัจจัย และนำไปสู่การเห็นหนทางในการแก้ปัญหา เครื่องมือในการเก็บข้อมูลเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนดังนี้ 1) การจัดทำแผนที่ทรัพยากรชุมชน 2) การจัดทำปฏิทินฤดูกาลผลิต 3) การจัดทำผังวัฒนธรรมชุมชน 4) การสัมภาษณ์ ระบุบุคคล 5) การจัดสนทนากลุ่มย่อย 6) การจัดเวทีชาวบ้าน 6) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมจากกระบวนการเก็บข้อมูล ได้ทำให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็น ทำให้ชุมชนความเข้าใจในวิถีชีวิต รู้จักตนเองและชุมชนมากขึ้น และได้เรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในชุมชน

3.3 การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการหาแนวทางการแก้ปัญหา
 ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บและค้นหาข้อมูลชุมชนแบบมีส่วนร่วม มาจัดการรวบรวมเป็นหมวดหมู่ โดยผู้วิจัยร่วมกับที่มิจัยทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ระดมความคิดเห็นร่วมกัน โดยมีกิจกรรมและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังนี้ การใช้เส้นประวัติศาสตร์ชุมชน การนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน (เวทีคืนข้อมูลชุมชน) การศึกษาดูงาน ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ถ่ายทอดความรู้ เทคนิค วิธีการต่างๆ ในการแก้ปัญหา มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาใช้ในการแก้ปัญหา โดยชุมชนวิเคราะห์ว่าสาเหตุของปัญหาด้านการเกษตรที่เกิดขึ้นมาจากการที่ชุมชนพึ่งพาทายนอกมากเกินไป ทั้งในเรื่องปุ๋ย ยา สารเคมีต่างๆ เครื่องจักร การจ้างแรงงานภายนอก รวมถึงเมล็ดพันธุ์ ทำให้เกิดการกู้ยืมและเป็นหนี้แหล่งทุนต่างๆ ดังนั้นในการแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างยั่งยืนคือ การนำทรัพยากรต่างๆ ในชุมชน ทั้งความรู้ วัตถุดิบ ทรัพยากรทางธรรมชาติ การรวมกลุ่ม มาใช้ให้เกิดประโยชน์เป็นการพึ่งพาตนเอง ถ้าหากชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ปัญหาต่างๆ ก็จะเกิดขึ้น ไม่มีที่สิ้นสุด นำไปสู่การหาแนวทางในการพึ่งตนเองของชุมชนท่ามะไฟหวาน

3.4 กระบวนการหาแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง
 ผู้วิจัยใช้การจัดเวทีชาวบ้าน ในการระดมความคิดเห็น มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรภายในชุมชนมาใช้เป็นเครื่องมือในการออกแบบแนวทางการพึ่งตนเองของชุมชน

ท่ามะไฟหวานดังนี้

3.4.1 การปรับใช้ภูมิปัญญาเพื่อการพึ่งตนเองด้านการเกษตร 1) เกี่ยวกับปัจจัยการผลิต ชุมชนได้นำข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนมาออกแบบ และหาแนวทางพึ่งตนเองเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต คือ ด้านการจัดการแรงงาน ที่ใช้การรวมกลุ่มภายในเครือข่ายแทนการจ้างงานเป็นการเอาแรงแงกัน ด้านการบำรุงดิน ที่หันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนการใช้ปุ๋ยเคมีด้านการเก็บ การคัดและแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ ใช้ความรู้เดิมในการเก็บรักษาและคัดเมล็ดพันธุ์ และมีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ภายในชุมชน 2) เกี่ยวกับการจัดการระบบการเกษตรรูปแบบในการจัดการระบบการเกษตรของชุมชน คือการการทำเกษตรผสมผสาน ที่ใช้ความรู้ในการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรให้เกิดการเกื้อกูลกัน และนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง และการทำเกษตรอินทรีย์ มีแนวทางในการลดการใช้สารเคมีในพื้นที่ ใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ผลิตเองในชุมชน และใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อปรับปรุงบำรุงดิน 3) การเพิ่มมูลค่าการผลิต โดยการใช้การแปรรูปผลผลิตมันสำปะหลังสด เป็นการทำมันแห้งที่ได้ราคาดีกว่าการขายมันสด 4) การรวมกลุ่ม และสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในการทำงานเพื่อให้เกิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชน และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรการบริหารส่วนตำบลในการให้การหนุนเสริม และสนับสนุนกลุ่ม

3.4.2 การพึ่งตนเองในระดับครัวเรือน นอกจากการพึ่งตนเองได้ทางการเกษตรแล้วชุมชนได้วางแนวทางในการพึ่งตนเองในระดับครอบครัว มีการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ เป็นการลดรายจ่ายภายในครอบครัว โดยมีกิจกรรมดังนี้ 1) การทำแชมพูสระผม และน้ำยาเอนกประสงค์ โดยใช้วัตถุดิบที่หาได้จากชุมชน อาทิ สมุนไพร และผัก ผลไม้ ที่มีอยู่ในชุมชน 2) การเลี้ยงปลาโตเร็ว เป็นแนวทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับครอบครัว และชุมชน 3) การเผาถ่านแบบประหยัด เป็นการปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนโดยไม่สิ้นเปลืองทรัพยากร และเป็นการปรับใช้ภูมิปัญญาจากการนำเอาน้ำส้มควันไม้ไปใช้ประโยชน์ทางการเกษตร

3.5 กระบวนการทดลองและติดตามผล จากแนวทางในการแก้ปัญหาที่ปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนท่ามะไฟหวาน ได้มีการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อทดลองปรับใช้แนวทางที่ได้วางไว้ โดยทำการเลือกลำดับตามความสำคัญ และระยะที่ใช้ในการทดลองให้เห็นผลที่ชัดเจนเนื่องจากระยะเวลาในการวิจัยมีจำกัด ซึ่งชุมชนเลือกทดลองปฏิบัติการในกิจกรรมต่างๆดังนี้ การทำปุ๋ยชีวภาพ การทำน้ำยาเอนกประสงค์ การเผาถ่านแบบประหยัดทรัพยากร การทำแปลงทดลองปลูกมันสำปะหลัง ในการติดตามผลการ

ทดลอง หลังจากดำเนินการทดลองตามแผนปฏิบัติการฟุ้งตนเอง ผู้วิจัยและทีมวิจัยชุมชน ได้ร่วมกันเข้าไปติดตามผลการดำเนินงาน ตามแนวทางในการฟุ้งตนเองภายในชุมชน พบว่าชุมชนมีการนำแนวทางในการฟุ้งตนเองไปปรับใช้และได้ผลจริงตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ และแนวทางอื่นๆที่ชาวบ้านนำไปทดลองปรับใช้กับครอบครัวและระบบการเกษตรของตนเอง ทำให้ช่วยลดการซื้อและจ้างงานจากภายนอก ชาวบ้านฟุ้งตนเองได้มากขึ้นจากฐานความรู้และทรัพยากรของชุมชน

3.6 สรุปผลถอดบทเรียนและข้อค้นพบ ผู้วิจัยใช้การจัดเวทีสนทนากลุ่ม โดยสิ่งที่ชุมชนและทีมวิจัยได้รับจากงานวิจัย คือ 1) การที่ได้มีพื้นที่ให้เรียนรู้ ทำให้ได้ปรับเปลี่ยนวิธีคิดและนำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตทางการเกษตร ทำให้ชุมชนสามารถฟุ้งตนเองได้ 2) ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการแก้ปัญหา โดยใช้กลุ่มเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนปัญหาและการช่วยกันวิเคราะห์หาทางออก รวมถึงเป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา เทคนิค วิธีการ ประสิทธิภาพต่างๆ ในการแก้ปัญหาทางการเกษตร และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในกลุ่มในการเอาแรงกัน เพื่อช่วยเหลือกันตามภาระงานต่างๆ 3) ชุมชนเห็นคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ภายในชุมชน มีความภาคภูมิใจในความรู้หรือผลิตผลที่ได้จากการปรับใช้ภูมิปัญญา ทำให้ชุมชนเกิดการตระหนักถึงการอนุรักษ์และรักษาไว้ ทำให้เกิดการเรียนรู้ และสืบทอดภูมิปัญญาต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนไม่ให้หายไปเพราะว่าเป็นของดีที่มีในชุมชน 4) มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงในการร่วมกันเรียนรู้แลกเปลี่ยนแนวคิด วิธีการในการฟุ้งตนเอง หน่วยงานของท้องถิ่น ในส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบลท่ามะไฟหวาน เข้ามาให้การสนับสนุนเพื่อพัฒนากลุ่มปุยชีวภาพให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของตำบลท่ามะไฟหวาน 5) ชุมชนมีการพัฒนาต่อยอดงานวิจัย โดยร่วมมือกันทำวิจัยท้องถิ่นขึ้นมาเป็นชุด โครงการอีกหนึ่งชุด ประเด็นในการทำวิจัยคือการต่อยอดกระบวนการเรียนรู้ ไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

อภิปรายผล

ข้อค้นพบจากการวิจัย จากการวิจัยพบว่า กระบวนการการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในชุมชน หากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาจากปัจจัยภายในชุมชนเป็นตัวกำหนดจะทำให้ค่านิยม ความคิด และการเปลี่ยนแปลงนั้นคงอยู่ได้ยาวนาน เช่น การต้องการรายได้เพิ่มโดยมีการปลูกพืชเศรษฐกิจ แต่ชุมชนก็มีการทำการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนอยู่ แต่การเปลี่ยนแปลงที่

เกิดจากการเข้ามาของปัจจัยภายนอก เช่น การเข้ามาของหน่วยงานรัฐในการให้ความรู้ วิชาการใหม่กับชุมชน การจัดตั้งกลุ่มอาชีพในชุมชน จะได้รับความสนใจในระยะแรก และจะคงอยู่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เมื่อวิถีใหม่เกิดการกระทบกับวิถีเดิม ชุมชนจะมีการปรับตัวโดยอาศัยระบบความสัมพันธ์และความเชื่อเดิมภายในชุมชน เป็นแรงปะทะกับการเปลี่ยนแปลงของภายนอก

การปรับตัวเพื่อรับกับการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน เกิดจากภูมิปัญญาความรู้เดิมในชุมชน โดยผ่านกระบวนการกลุ่มที่มีอยู่ภายในชุมชน ที่อาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจในการทำงานร่วมกัน พลังที่ขับเคลื่อนกระบวนการกลุ่มคือ ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่มีอยู่ในชุมชน ที่ช่วยคุ้ม โสม ญาติพี่น้อง พ่อดอง แม่ดอง เพื่อนบ้านมารวมกลุ่มกันทำกิจกรรม ในระบบเครือญาติจะให้ความเคารพผู้อาวุโสในสายตระกูล คือ ผู้เฒ่า ผู้แก่ เกิดกระบวนการเรียนรู้ ภูมิปัญญา ความรู้ ความคิดความเชื่อ ที่ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของลักษณะการดำรงชีวิต วิถีชุมชน คำสอน ข้อห้าม การปฏิบัติจริง และการดำเนินชีวิตโดยไม่ทำลายธรรมชาติ ระบบความคิดความเชื่อความรู้ในชุมชน จะมีลักษณะที่เป็นรูปธรรม คือ พิธีกรรมในการถ่ายทอดความเชื่อ และนำไปสู่การยึดถือเป็นแบบแผนการปฏิบัติ กลายเป็นประเพณีของชุมชน ที่ปรับให้เข้ากับสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคม

จากความเคารพ ศรัทธาในพุทธศาสนาโดยผ่านตัวกลาง คือหลวงพ่อดำเขียน ทำให้เกิดการหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวของผู้คนจากหลากหลายกลุ่มวัฒนธรรม เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนแบ่งปันที่ถือเป็นรูปแบบการพึ่งตนเอง ที่เป็นจุดเด่นของชุมชน มีการแลกเปลี่ยน ผลผลิต การแลกเปลี่ยนความรู้ และการแลกเปลี่ยนทางด้านแรงงาน ที่ช่วยในการจัดการแรงงานภายในชุมชน ที่อยู่บนฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่งในชุมชนชนบทสมัยใหม่ ระบบการจัดการในรูปแบบนี้ได้เริ่มถูกมองข้ามไป แต่ในชุมชนท่ามะไฟหวานยังคงมีการสืบต่อรูปแบบการเอาแรงแทนที่ปรับให้เข้ากับยุคสมัยโดยมีการให้คำตอบแทนเพื่อสร้างกำลังใจในการทำงาน และมีการปรับรูปแบบจากการรวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ ก็ลดขนาดเหลือกลุ่มเล็กลงเพื่อให้สะดวกต่อการจัดการ และทันต่อระบบการผลิตทางการเกษตร ลักษณะการพึ่งพาตนเองของชุมชนอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ในชุมชน การไม่เอาเปรียบ การรู้จักแบ่งปัน

ในกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ในการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนท่ามะไฟหวาน จึงให้คุณค่าและความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในทุกมิติ ทั้งในมิติของคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยมองที่ระบบการจัดการความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในวิถีชุมชน ที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างแท้จริงของชุมชน ซึ่ง

สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ที่กำลังจัดทำขึ้น โดยเนื้อหาว่าด้วยเศรษฐกิจสร้างสรรค์ คือ แนวคิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบนฐานของการใช้องค์ความรู้ (Knowledge) การศึกษา (Education) การสร้างสรรค์งาน (Creativity) และการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual property) ที่เชื่อมโยงกับรากฐานทางวัฒนธรรม การส่งเสริมความรู้ของสังคม และเทคโนโลยี นวัตกรรมสมัยใหม่ ซึ่งการพัฒนาชุมชนโดยผ่านกระบวนการวิจัยในครั้งนี้ได้ใช้แนวทางของการพึ่งตนเองบนฐานทรัพยากรของชุมชน และความรู้ภูมิปัญญาเดิม ที่ถูกปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยผ่านการศึกษาค้นคว้า ทดลองและนำไปใช้ภายใต้บริบทและวัฒนธรรมของชุมชน

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีเกษตรของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิถีทางการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวาน มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ ศรัทธาทางศาสนาและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และกระบวนการพัฒนาของภาครัฐ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรม นโยบายการพัฒนาที่เกิดจากความต้องการเข้าสู่ประเทศทุนนิยม ได้เข้ามากระตุ้นให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง จากวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมดั้งเดิม และการผลิตโดยอาศัยพึ่งพิงธรรมชาติแบบเกื้อกูลกัน ได้ถูกปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ที่เน้นการผลิตเพื่อสร้างและเพิ่มรายได้ มีการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาช่วยทางการผลิต และได้ส่งผลให้เกิดปัญหาในระยะยาวต่อชุมชน โดยปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิมเพื่อยังชีพ เข้าสู่ระบบการผลิตที่พึ่งพาภายนอก คือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ความต้องการของเกษตรกรที่ต้องการมีรายได้ แรงจูงใจทางด้านราคา ในระบบการตลาดของพืชเศรษฐกิจ และปัจจัยทางด้านสังคม นโยบายการพัฒนาของภาครัฐ มุ่งส่งเสริมให้เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม เทคโนโลยีความรู้ใหม่ที่เข้ามาภายในชุมชน และเกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการอพยพย้ายถิ่นของประชากร ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ และเพื่อนบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สนธยา พลศรี (2545 : 90) ที่กล่าวถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดจากการรับเอาเทคโนโลยีใหม่เข้ามาใช้ภายในสังคม กระบวนการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่ง ไปสู่อีกสังคมหนึ่ง การพัฒนาทางเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการเปลี่ยนระบบการผลิตในยุคสังคมเกษตรกรรม ไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรม การเปลี่ยนจากใช้แรงงานคนและสัตว์ ไปเป็นการใช้เครื่องจักร จากแนวคิดของ อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2549 : 47) สอดคล้องกับผลการวิจัย ที่มองว่าการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางความสัมพันธ์ ในระบบครอบครัว

ชุมชน และธรรมชาติที่สอดคล้องกัน ได้ถูกจัดการ โดยบทบาทของภาครัฐ ที่เข้ามาจัดการความสัมพันธ์ผ่านทางนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่นำไปสู่การพึ่งพาตลาดและการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของชุมชน ไปสู่ความเป็นวัตถุนิยม และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สายัณห์ กุลวงศ์ (2547 : 42) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรของชุมชนป่าไผ่ ที่พบว่าการปรับเปลี่ยนจากระบบการเกษตรแบบดั้งเดิมที่ทำการเกษตรเพื่อยังชีพ ไปสู่การเกษตรแบบเคมีโดยมีเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจ คือ การต้องการรายได้ และแรงจูงใจทางด้านตลาด และเงื่อนไขทางด้านสังคม ได้แก่ กระแสการพัฒนา การส่งเสริมจากภาครัฐ การปรับเปลี่ยนตามเพื่อนบ้าน

ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรจากระบบการเกษตรที่พึ่งพาภายนอกมาในช่วงการเปลี่ยนจากระยะการทำขายซื้อกิน มาสู่การตระหนักรู้ และปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต พบว่าปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยน ไปสู่การเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองคือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ และเพื่อนบ้านทำให้เกิดการปรับเปลี่ยน สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ดินขาดความสมบูรณ์ ปัญหานี้สิน โครงการธรรมาชาติที่เข้าไปกระตุ้นจิตสำนึกของผู้คน และพบว่าปัจจัยภายนอก ได้แก่ ต้นทุนทางการผลิตที่สูงขึ้น กลไกทางการตลาด กระแสการพัฒนากระแสหลักก่อให้เกิดปัญหาทั้งระบบการผลิตของชุมชน และการเข้ามาของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จากปัจจัยดังกล่าวที่เป็นแรงผลักดันให้กับชุมชนเกิดการปะทะทางความคิดและหาทางเลือกให้กับชุมชน โดยนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทางการเกษตร ซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของทรงเดช ก้อนวิมล และคณะ (2550 : บทคัดย่อ) ที่ศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติการทำเกษตรเคมี ไปสู่แนวทางการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ โดยพบว่าเกษตรกรจะเกิดกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติก็ต่อเมื่อได้รับรู้ข้อมูลที่ครอบคลุม และมีน้ำหนักมากเพียงพอในเรื่องปัญหาของตนเอง และเห็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต สอดคล้องกับงานวิจัยของ สายัณห์ กุลวงศ์ (2547 : 42) ที่พบว่าเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากระบบเกษตรเคมี เป็นระบบเกษตรอินทรีย์ คือปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น รายได้ไม่แน่นอน ตลาดผูกขาด ภาวะหนี้สิน เงื่อนไขทางสังคม ได้แก่ การพัฒนาตามนโยบายรัฐ ภาวะผู้นำชุมชน ปัญหาสุขภาพ ระบบเครือญาติ การรับรู้และยอมรับ การส่งเสริมจากภายนอก และเงื่อนไขทางสิ่งแวดล้อม ที่ดินเสื่อมสภาพ

จากการศึกษาวิจัยถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวาน พบว่า กระบวนการเกิดขึ้นของภูมิปัญญาชุมชน คือการที่ชุมชนรู้จักสังเกต ระบบธรรมชาติ เพื่อ

นำมาใช้ และมาสร้างเป็นองค์ความรู้ในการแก้ปัญหา โดยผ่านกระบวนการจัดการที่อยู่บนฐาน
 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน กระบวนการจัดการระบบความสัมพันธ์
 ภายในชุมชนผ่านกลุ่มเครือข่าย กลุ่มเพื่อนบ้าน และกลุ่มกิจกรรมภายในชุมชน รวมถึงมีระบบ
 การจัดการทางการผลิตที่ใช้จัดการทางการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเอง มีกระบวนการสืบทอด
 โดยผ่านทางความคิด ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมทางศาสนา และกระบวนการเรียนรู้จากการ
 ปฏิบัติจริง ซึ่งอยู่บนฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและฐานระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่ง
 สอดคล้องกับแนวคิดของ วิทยากร เชียงกุล (2548 : 220) ที่กล่าวว่าภูมิปัญญา คือความรู้
 ความคิด ความเชื่อ ความสามารถของแต่ละกลุ่มชนทางวัฒนธรรม ที่ได้จากการเรียนรู้และ
 ปรับตัว ประสบการณ์ การพัฒนาความรู้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมถึงการรู้จักปรับ
 ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาให้เข้ากับสถานการณ์ โดยผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน
 และสอดคล้องกับแนวคิดของศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาอีสาน-ล้านช้าง (2549 : 2) ที่ได้จำแนก
 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน โดยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง
 คนกับสิ่งแวดล้อม การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
 สอดคล้องกับงานวิจัยของ พงษ์ทร ชยาตุลชาติ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาภูมิปัญญาใน
 การทำการเกษตรของชาวอาข่า โดยมีระบบพิธีกรรมและความเชื่อ และการทำตามแนวทางของ
 บรรพบุรุษเป็นตัวกำหนด

การศึกษาวิจัยการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองทางด้าน
 การเกษตร ผู้วิจัยพบว่า กระบวนการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ และ
 แก้ปัญหาด้วยชุมชนเอง นักวิจัยจะต้องใช้เครื่องมือ และกระบวนการกลุ่ม ความรู้ในชุมชน ที่
 ช่วยขับเคลื่อนการสร้างการมีส่วนร่วมให้ชุมชนได้เกิดการแลกเปลี่ยน ระดมความคิด และเกิด
 กระบวนการเรียนรู้ และจะนำไปสู่การที่ชุมชนสามารถคิดวิเคราะห์ เชื่อมโยง จนทำให้เกิดการ
 ปรับเปลี่ยนจิตสำนึก วิถีคิด และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนการผลิตได้ในที่สุด โดยสอดคล้องกับ
 แนวคิดของเสรี พงศ์พิศ (2532 : 2) เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไม่ได้แยกออกจาก
 ชีวิต และรากฐานทางประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ สอดคล้องกับ
 แนวคิดของ อรศรี งามวิทยาพงษ์ (2549 : 32) ที่กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล จะต้องมีการ
 รับรู้ เข้าใจ และนำไปสู่การปรับเปลี่ยน โดยผ่านช่องทางการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีเนื้อหา
 และวิธีการ ในการสร้างการเรียนรู้ที่หลากหลาย และต้องใช้เวลาในการเรียนรู้และความต่อเนื่อง
 ของกิจกรรม โดยต้องเปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้อย่างมีอิสระ และตามความสามารถ โดยผ่าน
 กลไกทางครอบครัว โรงเรียน ชุมชน กลุ่ม และผู้นำ สอดคล้องกับแนวคิดในการใช้

สัมพันธ์ของเครือข่าย 3) มุ่งองค์ความรู้และภูมิปัญญา ทั้งด้านระบบความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และการประกอบอาชีพ และจากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาวิจัยได้เพิ่มเติมงานวิจัยของ อุดมศักดิ์ วงษ์พันธ์ (2541 : 70) ที่ศึกษาถึงกลไกในการพึ่งตนเองของชุมชนที่พบว่ากลไกที่ส่งผลต่อการพึ่งตนเองของชุมชนได้แก่ 1) กลไกทางสังคม ประกอบด้วย เครือญาติ กลุ่ม เพื่อนบ้าน และผู้นำ 2) กลไกทางด้านวัฒนธรรม ประกอบด้วย คุณค่า และภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) กลไกทางการศึกษา ที่ทำให้มีการสืบทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ จากการศึกษาเพิ่มเติมของผู้วิจัยพบว่ากลไกที่ส่งผลต่อการพึ่งตนเองได้อีกทางคือ กลไกทางด้านทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ที่มีส่วนช่วยขับเคลื่อนให้กระบวนการพึ่งตนเองของชุมชนเกิดความยั่งยืน โดยลดการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัย การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองทางการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวาน ผู้วิจัยขอเสนอ ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

จากการศึกษาวิจัย สิ่งที่ผู้วิจัยได้ค้นพบภายในชุมชนท่ามะไฟหวานคือ ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนเป็นกลุ่มเครือญาติ ที่มีการรวมกันอยู่อย่างเข้มแข็งในกลุ่มเครือญาติเดียวกัน และมีการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มเครือญาติผ่านทางการแต่งงานของลูกหลาน ทำให้ชุมชนมีกลุ่มที่ไม่เป็นทางการซ้อนทับกันอยู่อย่างเหนียวแน่น ซึ่งหากมองจากภายนอกจะพบว่าชุมชนท่ามะไฟหวานมีการรวมกลุ่ม หรือมีองค์กรชุมชนที่เกิดจากการร่วมมือจัดตั้งไม่เป็นรูปธรรมชัดเจน เหมือนกับชุมชนชนบททั่วไป แต่โดยรวมแล้วความสัมพันธ์ภายในชุมชนท่ามะไฟหวานมีความเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นมาอย่างช้านาน แต่ไม่มีการรวมตัวกันอย่างเป็นทางการ อีกทั้งชุมชนยังมียังองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา และนำมาผสมผสานได้อย่างลงตัวกับวัฒนธรรมใหม่ๆที่เข้ามากระทบกับชุมชน และสิ่งที่สำคัญคือ ความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันภายในชุมชนที่ทำให้ชุมชนยังคงมีเอกลักษณ์ ความเป็นสังคมชนบทชนบทไทยไว้ อย่างน่าภาคภูมิใจ

ดังนั้นในการพัฒนาต่อยอดจากงานวิจัยเดิม เพื่อนำไปสู่การสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความรู้ ความเชื่อ ภายในชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยจะต้องเห็นความสำคัญ และนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานเพื่อ

พัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งต่อไป และควรมีการพัฒนาและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ อย่างต่อเนื่อง ภายในกลุ่มและชุมชน โดยใช้กลุ่มปฏิจิวภาพเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยเปิดกว้างสำหรับผู้สนใจเข้ามาเรียนรู้ เพื่อสร้างและขยายผลการเรียนรู้ของชุมชนสู่ชุมชนอื่น ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง และนำไปสู่การพัฒนาของกลุ่ม ชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งอย่าง ยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.1 การวิจัยทำให้เห็นคุณค่า ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรทาง ธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และความสำคัญของระบบเครือญาติและการรวมกลุ่ม ที่สร้างให้เกิด การเรียนรู้ และช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน ในการพัฒนาส่งเสริมกิจกรรมหรือโครงการ ของชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญต่อคุณค่าในวิถีชีวิต วัฒนธรรม และ ทรัพยากรชุมชน เพื่อให้กระบวนการพัฒนาต่างๆ สอดคล้องกับปัญหา และความต้องการที่ แท้จริงของชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพและต่อยอดองค์ความรู้ภายในชุมชน และเกิดประโยชน์ กับชุมชนอย่างแท้จริง

2.2 องค์การบริหารส่วนตำบลควรให้การส่งเสริม สนับสนุนกิจกรรม ที่กลุ่ม ชุมชนที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในการพึ่งตนเอง ให้เป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ของ ชาวบ้านภายในชุมชน และชุมชนอื่นๆภายในตำบล เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชน และเพิ่มเติม ความรู้ให้กับชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่นต่อไป